

Опорець, Сколівський р-н; Орк – Орявчик, Сколівський р-н; Сглт – Сигловате, Турківський р-н; Скл – Сукіль, Долинський р-н; Трл – Терло, Старосамбірський р-н; Трвк – Тернавка, Сколівський р-н; Тпл – Топольниця, Старосамбірський р-н; Тр'є – Тур'є, Старосамбірський р-н; Тхк – Тухолька, Сколівський р-н; Хщн – Хащованя, Сколівський р-н; Хтр – Хітар, Сколівський р-н; Ябл – Яблунів, Турківський р-н; Ялн – Ялинкувате, Сколівський р-н.

Література

1. Войтович, Н. Народна демонологія Бойківщини / Н. Войтович. – Львів : СПОЛОМ, 2015. – 227 с.
2. Воронич, Г. В. Бойківський говір / Г. В. Воронич // Українська мова : енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – С. 51–52.
3. Етимологічний словник української мови : у 7 т. – К. : Наук. думка, 1982–2012. – Т. 1–6.
4. Рабій-Карпинська, С. Бойківські говірки : зб. статей / С. Рабій-Карпинська. – Перемишль, 2011. – 320 с.
5. Словник української мови : у 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. I–XI.
6. Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. : у 2-х т. – К. : Наук. думка. 1977–1978. – Т. 1–2.

Юрій Чарнякевіч

НОВЫЯ ДЫЯЛЕКТНЫЯ СЛОЎНІКІ БЕЛАРУСІ: ПРАБЛЕМЫ ЎКЛАДАННЯ І ФУНКЦЫЯНАВАННЯ

Асноўнай задачай дыялектнага слоўніка з'яўляецца фіксацыя лексічнага і семантычнага складу дыялекту ў цэлым або асобнай гаворкі ў прыватнасці. Акрамя таго, дыялектны слоўнік з'яўляецца грунтоўнай базай пры вывучэнні гісторыі побыту, матэрыяльнай і духоўнай культуры народа.

Найноўшая айчынная дыялектная лексікаграфія натуральным чынам грунтуецца на здабытках папярэднягаў – збіральнікаў жывога народнага слова, прафесійных дыялектолагаў, навукоўцаў. Між тым, адбываецца гэта не ўсюды і не заўсёды, прычым: не толькі ў асяроддзі прафесійных навукоўцаў [2, с. 32], але і ў тых аўтарскіх выданнях, дзе складальнікі не з'яўляюцца спецыялістамі – дыялектолагамі ці філолагамі.

Прааналізуем два дыялектныя слоўнікі, якія выйшлі з друку ў апошні час і змяшчаюць лексіку з розных раёнаў Брэсцкай вобласці. Спачатку спынім увагу на выданні “Мова прадзедаў, мова дзядоў: дыялектычны слоўнік лабарскай гаворкі”, падрыхтаваным у 2018 годзе супрацоўнікамі Цэнтральнай раённай бібліятэкі імя Ф. Панфёрава [3]. Кніга змяшчае лексіку тайнай мовы жыхароў Янава (Іванова) Брэсцкай вобласці. Названая мова была распаўсюджана ў асяроддзі мясцовых збіральнікаў ахвяраванняў на рамонт і будаўніцтва храмаў.

Праўда, сама назва выдання адсылае чытача зусім не да дыялекталогіі. Прыметнік “*дыялектычны*”, як падае “Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы”, ужываецца ў двух значэннях: 1. гл. Дыялектыка; 2. Прасякнуты дыялектыкай (у 2 знач.), які рухаецца і развіваецца [5, с. 192]. Відавочна, аўтары выдання пераблыталі слова “*дыялектычны*” са словамі “*дыялектны*” ці “*дыялекталагічны*”. І, на жаль, не спяшаюцца сваю

памылку выпраўляць: як сведчыць адна са старонак у інтэрнэце, гэты ж слоўнік быў зроблены супрацоўнікамі Цэнтральнай раённай бібліятэкі Іванава яшчэ ў 2006 годзе менавіта пад такой назвай “Дыялектны слоўнік лабарскай гаворкі” [1].

Таксама са шкадаваннем прыходзіцца канстатаваць, што беларуская назва слоўніка не заўсёды азначае, што перад намі выданне з галіны беларускамоўнай лексікаграфіі: унутры слоўніка (с. 7) аўтарамі пазначана: “руско-лаборский словарь” і падаюцца рускія лексемы праз пераклад на лабарскую мову. Напрыклад, *беглец – скитэнь, бедный – шундэр, жадный – шкныра, мужык – кыл, поле – трига*.

Магчыма, аўтары кіраваліся тым, што па-руску іх выданне змогуць прачытаць больш зацікаўленых асоб. Але з навуковага пункту погляду ўжыванне рускай мовы ў выданні, якое грунтуецца на беларускім дыялектным матэрыяле, наўрад ці апраўдана ў пачатку XXI стагоддзя. Больш лагічна гэты выгляд падаваўся б два стагоддзі таму – у пачатку XIX стагоддзя. Як вядома, менавіта ў той час пачыналася і рэчлівае вывучэнне беларускай мовы даследчыкамі Расійскай Імперыі, таму ў многіх аўтарскіх слоўніках беларускія словы тлумачыліся менавіта праз пераклад на рускую мову. Але сёння падобны падыход падаецца анахранізмам і, у некаторай ступені, нават недарэчнасцю.

Гэтая недарэчнасць кідаецца ў вочы яшчэ і таму, што некаторыя так званыя “лабарскія” словы наўпрост сроднасныя з мовай беларускай. Напрыклад, *зевать – позехать* (с. 3), *нож – цезорик, клэцка* (с. 9), *мел – крейда* (с. 11), *пшорама – тармак* (с. 12) і іншыя. Меркаваць, што супрацоўнікі Іванаўскай цэнтральнай раённай бібліятэкі гэтых слоў не ведаюць, не выпадае.

Акрамя таго руская мова, на якую перакладаюцца словы лабарскай гаворкі, не заўсёды дастаткова поўна выяўляе ўсе фанетычныя асаблівасці дыялектнай мовы. Слынімся толькі на адным прыкладзе, змешчаным на с. 13: *понимать – петрыть, тылебить*.

Слова “петрыть” наўрад ці гучала ў мове мясцовых жыхароў менавіта так, бо, як вядома, у гаворках, распаўсюджаных на Заходнім Палессі (у прыватнасці, на блізкай да Іванава Піншчыне, Пружаншчыне, Бярозаўшчыне), этымалагічна мяккія губныя зычныя даўно ацвярдзелі [7, с. 45; 8, карты 60, 61]. Таму і вымаўлялася гэта слова, відаць, як “пэтрыць”, а не “петрыць”, як падаецца ў слоўніку. Пра тое, што падобнае ацвярдзенне прысутнічае ў гаворцы лабараў, гаворыць і другі прыклад, змешчаны тутсама: у слове *тылебить*, як бачна, гук [т] вымаўляецца цвёрда.

Да таго ж незразумела, які гук вымаўляецца ў словах *петрыть, тылебить* пасля зычных [р] і [б] адпаведна: гэта гук, падобны на беларускае [і] ці рускае [и] або гэта гук [и] (сярэдні паміж [і] і [ы]), што ўласцівыя як украінскім дыялектам, так і некаторым гаворкам, распаўсюджаным на

поўдні Беларусі? На жаль, укладальнікі пра фанетычную характарыстыку гука [и], як, дарэчы, і пра асаблівасці вымаўлення іншых гукаў лабарскай гаворкі не згадваюць ні ў прадмове да выдання, ні ў самім слоўніку.

Выданне “Мова прадзедаў, мова дзядоў” не пазбегла і іншых, вельмі важных з лінгвістычнага пункту погляду, недаглядаў. Напрыклад, у змешчаным слоўніку не прыводзіцца ніякіх граматычных памет. Няма тут і прыкладаў функцыянавання дыялектных слоў у жывым маўленні, няма адсылкі да сінанімічнасці ці антанімічнасці тых ці іншых лексем. У слоўнікавых артыкулах чамусьці ўвогуле не абазначаны націскі, што зніжае і без таго не надта значную навуковую вартасць рэцэнзаванага выдання.

Паўторымся, што падобная форма слоўніка сапраўды была б цалкам магчымай і мэтазгоднай на пачатковым этапе вывучэння беларускай мовы (і яе дыялектаў), але ж не ў сённяшнія часы, калі айчынная дыялектная лексікаграфія мае дзясяткі ўзорных прыкладаў складання слоўнікаў. У тым ліку, заўважым, і з канкрэтнага рэгіёна Палесся [6].

Яшчэ адно нядаўна выдадзенае выданне “Наша рідна остромыкка мова: диалектический словарь Остромечево”, укладзенае кразнаўцам І. А. Панасюком [4], таксама не пазбегла шэрага хібаў.

Гэта, па-першае, зноў-такі назва: аўтар блытае слова “*диалектический*” з словамі “*дыялектны*” ці “*дыялекталагічны*”, пра што ўжо гаварылася. Па-другое, у выданні таксама падаецца пераклад дыялектнай лексікі вёскі Астромечева Брэсцкага раёна Брэсцкай вобласці на рускую, а не на беларускую мову: *баюра* – *большая тулза*, *дзыгар* – *длинноногий человек*, *сягае* – *сверкает (молния)* і інш. Падобны падыход асабліва ўражае сваёй недарэчнасцю, калі аўтар спрабуе патлумачыць па-руску агульнавядомыя беларускія словы: *абъяжоней* – *безразличный*, *аркуш* – *лист бумаги* (с. 19), *будан* – *временный шалаш (жилище) из подручных материалов* (с. 21), *вализка* – *чмокан* (с. 22), *вартый* – *заслуживающий поощрения, награды, похвалы человек* (с. 23) і інш.

У вызначэнні семантыкі тых ці іншых лексем аўтарам таксама не ўлічваецца ні сінанімія, ні антанімія, ні аманімія, хоць гэтыя з’явы жывуць у дыялектнай і літаратурнай мовах. Напрыклад, слова *бабулька* (с. 19) І. А. Панасюк тлумачыць як “*женщина, перевязывающая туповину при родах*”, чамусьці не згадваючы пра тое, што гэтае слова можа быць утворана і пры дапамозе памяншальна-ласкальнага суфікса *-к-* ад слова “*бабуля*”.

Тое самае бачым і пры тлумачэнні слова “*бабка*” (с. 19): аўтар падае ў якасці тлумачэння шэраг сінонімаў “*знахарка, гадалка; целительница; повитуха*” (с. 19), забываючы чамусьці і пра іншыя значэнні гэтага слова: напрыклад, пра распаўсюджанае найменне старой жанчыны або пра лексему, якая вызначае ступень роднасці і сваяцтва ў адносінах да старэйшых членаў сям’і. Лексема “*бабка*” можа абазначаць у гаворцы таксама і грыб падбярэзавік (*Leccinum scabrum* (Fr) S.F. Gray).

У згаданым слоўніку не падаюцца граматычныя паметы, але пазначаюцца націскныя галосныя пры дапамозе тлустага шрыфту: *морва, моцота, чыча, шарамыга* і інш. Зрэдку прыводзяцца аўтарскія тлумачэнні тых ці іншых слоў: *мык(э)ды (святыя) – что-то никогда несбыточное. (На святыя мыгды – то значыць – ныгды, т. е. никогда)* (с. 47).

Змешчаны ў выданні І. А. Панасюка і фразеалагізмы, і прозвішчы мясцовых жыхароў, і многія іншыя моўныя факты з гаворкі вёскі Атрамечавы. Такім чынам, гэтае выданне нашмат больш ґрунтоўнае, чым слоўнік лабарскай гаворкі, прааналізаваны напачатку артыкула. Хаця, як бачна, памылкі і недагляды тыповыя як для адной, так і для другой кнігі.

Аналіз слоўнікаў даўваляе зрабіць пэўныя **высновы**.

1. Айчыныя крэзнаўцы, бібліятэкары, аматары роднага слова да сёння працягваюць працаваць над зборамі дыялектнай лексікі з розных раёнаў Беларусі. Не зусім прафесійны падыход да гэтай пачэснай справы правакуе, як бачна, шмат тыповых і аднастайных памылак, якія зніжаюць навуковую вартасць падобных выданняў. Гэтых хібаў можна было б пазбегнуць праз зварот да аўтарытэтнай навуковай літаратуры падобнай тэматыкі, праз кансультацыю з адпаведнымі спецыялістамі, навуковую рэдактуру і г. д.

2. Для складання новых дыялектных слоўнікаў з тых ці іншых раёнаў Беларусі варты апублікаваць адзіную падрабязную інструкцыю, якая арыентавала б збіральнікаў не толькі на рэгістрацыю слоў і іх фанетычных варыянтаў (з абавязковым улікам акцэнтацыі), а і на граматычныя формы той ці іншай лексемы. Прычым стварэнне і выданне папяровай інструкцыі можна было б сумясіць з размяшчэннем у адкрытым інтэрнэт-доступе яе электроннай версіі, а таксама праз рассылку накіраваць яе ва ўсе раёны і нават сельскія бібліятэкі Беларусі, мясцовым крэзнаўцам і аматарам роднага слова.

Літаратура

1. Дыялектычны слоўнік лабарскай гаворкі [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: http://gn.org.ua/Labu_dictionary. – Дата доступу: 04.09.2018.
2. Міхайлаў, П. А. Некаторыя тэарэтычныя праблемы беларускай дыялектнай лексікаграфіі : з нагоды публікацыі “Дыялектнага слоўніка Косаўшчыны” Алеся Зайкі / П. А. Міхайлаў, С. І. Фацеева // Роднае слова. – 2012. – № 7. – С. 29–33.
3. Мова прадзедаў, мова дзядоў: дыялектычны слоўнік лабарскай гаворкі / укл. Я. В. Шэмет, Г. П. Валемень. – Іванава : ЦРБ імя Ф. Паніфёрава, 2018. – 19 с.
4. Наша рідна остромыкка мова : диалектический словарь Остромечево ; сост. И. А. Панасюк. – Брест : Альтернатива, 2016. – 144 с.
5. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – Выд. 4-е. – Мінск : БелЭН, 2005. – 784 с.
6. Тураўскі слоўнік / А. А. Крывіцкі, Г. А. Цыхун, І. Я. Яшкін [і інш.]. – Т. 1–5. – Мінск : Навука і тэхніка, 1982–1987.
7. Чарнякевіч, Ю. В. Агульнасць і арэальная дыферэнцыяцыя беларускіх пераходных гаворак паўночна-ўсходняй Брэстчыны : дыс. ... канд. філал. навук : 10.02.01 / Ю. В. Чарнякевіч. – Мінск, 2017. – 355 л.

Юсаку Огура

ПОНЯТИЕ БОЛЕЗНИ В НАИВНОЙ И НАУЧНОЙ КАРТИНАХ МИРА

Как известно, в значении языкового знака, по мнению Ю. Д. Апресяна, отражаются “наивные” понятия о вещах, свойствах, действиях, процессах, событиях и т. д. Такая наивная картина мира формируется в языках в течение долгого времени под воздействием физического и духовного опыта их носителей. Иными словами, каждый язык обладает своей собственной характерной наивной картиной мира. Такая наивная картина мира распространяется на различные области, включая наивную геометрию, физику, психологию и т. п.

Наивной картине мира противопоставляется понятие научной картины мира. Однако поскольку научная картина мира отражает логические представления, она присуща носителям любого языка и не зависит от языка, на котором эта картина мира описывается [1, с. 57, 59].

В качестве примера Ю. Д. Апресян приводит понятие *высота*, подробно излагая различия в осмыслении этого понятия с точки зрения наивной картины мира и научной картины мира, то есть евклидовой геометрии. В евклидовой геометрии принято считать, что 1) количество высот у геометрического объекта равно числу его вершин, 2) даже располагаясь в горизонтальной плоскости, высота продолжает быть высотой, 3) высота бывает и у многоугольников и многогранников, 4) для евклидовой высоты не важно, насколько она уступает другим линейным параметрам тела. В наивной картине мира высота: 1) у каждого предмета всего одна, 2) она всегда либо вертикальна, либо тяготеет к вертикали, 3) зависит от внутреннего устройства и формы предмета, а также от его места крепления к другому предмету или соседства с ним, 4) в случае некоторых предметов не может существенно уступать другим линейным размерам этих предметов. Носители русского языка, говоря о *высоте*, интуитивно чувствуют все эти сложные правила и без труда им следуют [1, с. 58–59].

В своих исследованиях Ю. В. Рудова и В. В. Жура затронули проблему восприятия таких понятий как *здоровье* и *болезнь* с точки зрения наивной и научной картины мира. В повседневной жизни в обиходе используются стихийные представления о реальных явлениях, некоторые из этих представлений наделяются определёнными значениями. Это и есть наивные представления, которые, в целом, можно назвать *наивной языковой картиной мира* и которые характеризуются использованием этноспецифичных языковых средств, которым присуща объективность низшего уровня [4, с. 7]. В противовес этому научная языковая картина мира отра-